

Prof. dr Tomasz Torbus  
Uniwersytet Gdański  
Instytut Historii Sztuki  
ul. Bielańska 5  
80-952 Gdańsk

Wrocław, dn. 08.03.2026 r.

## PODSTAWY RECENZJI

- 1.1. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t. j. D. U. z 2024 r. poz. 1571),
- 1.2. Umowa o dzieło z Politechniką Gdańską,

## RECENZJA

Rozprawy doktorskiej: mgr inż. arch. Szymona Kowalskiego p. t. “ Virtual reality technology in architectural heritage and its impact on conservation” (polskie tłumaczenie: Technologia wirtualnej rzeczywistości w dziedzictwie architektonicznym i jej wpływ na konserwację).

### Struktura pracy

Recenzowana rozprawa doktorska jest opracowaniem jednotomowym, przedstawionym mi w formie wydruku w formacie A4, w sztywnej oprawie. Całość opracowania liczy 333 strony i 243 ilustracje. Rozdział I to wprowadzenie (podaję tytuły w moim tłumaczeniu z angielskiego) wraz z zakresem problemu, celem badań, metodologią i stanem wiedzy. W II rozdziale autor daje przekrój chronologiczny tematu rekonstrukcji w Europie od antyku; w rozdziale III nazwanym ‘od iluzji artystycznej do cyfrowego zanurzenia (*immersion*)’ referuje sztukę iluzjonistyczną w historii architektury również od antyku przez iluzję barokową aż do malarstwa panoram w XIX w i „wirtualnej rzeczywistości w erze przedcyfrowej” kończąc na podrozdziale p. t. Iluzja cyfrowa i wirtualna rzeczywistość. Kolejny, IV rozdział „Zastosowania i aspekty technologiczne wciągającej rekonstrukcji cyfrowej opartej na skanowaniu” przy użyciu mobilnych skanerów, aparatów fotograficznych, dronów czy tak zw. „head mounted display-ów” – rekonstrukcję dotyczącą takich dzieł architektury jak Palmyra, Chorin, Cluny, Olympia czy bliższego nam żuławskiego kościoła w Steblewie. V rozdział to wciągające (*immersive*) rekonstrukcje wirtualne w dziedzictwie architektonicznym: ‘case

studies'. V rozdział to Podsumowanie i wnioski końcowe plus cały starannie przygotowany aparat naukowy (literatura, spis ilustracji czy podziękowania).

### **Uwagi merytoryczne do poszczególnych rozdziałów**

Skupię się teraz jako historyk sztuki i badacz architektury – i mający tu więcej do powiedzenia niż w sprawach wirtualnych rekonstrukcji – na rozdziale drugim, ponad 70 stronicowym, nazwanym trochę poetycko 'Concert of The Reconstruction' (s. 28; chyba miało być „Concept of the Reconstruction”). Jest to wybiórcza historia dzieł architektury, odbudowanych czy rekonstruowanych, pokazana w porządku chronologicznym od antyku przez renesans, epokę romantyczną aż do powojennych czy wręcz 'postmodernistycznych' rekonstrukcji. Rozdział zajmuje się rekonstrukcjami w europejskiej perspektywie jednocześnie – o czym we wprowadzeniu – akcentując polską tradycję, bo jak pisze *„Polscy naukowcy również wnieśli swój wkład w szerszą dyskusję na temat ochrony dziedzictwa kulturowego z wyraźnie polskiej perspektywy. Znane postaci, takie jak Jan Zachwatowicz, Edmund Małachowicz i Bohdan Rymszewski opublikowały fundamentalne prace, które syntetyzują i rozwijają polską teorię konserwacji zabytków. W ostatnim czasie Tomasz Torbus krytycznie odniósł się do współczesnych problemów, takich jak nadinterpretacja i amatorskie podejście do dziedzictwa (sic!!). Perspektywa polska ma szczególne znaczenie dla niniejszej pracy, ponieważ studia przypadków przedstawione w rozdziale 5 sytuują się w kontekście polskim i odzwierciedlają złożoność polskiego podejścia do konserwacji.”*

Nawet jeżeli zastrzeżemy, że wybór obiektów do takiego 'biegu przez stulecia' zawsze jest w pewnym stopniu subiektywnym wyborem autora, to i tak niektórych wyborów autora po prostu nie rozumiem. Czasami miałem wrażenie, że autor chciał tu „napisać wszystko, co wiedział”. Nie kwestionuję faktograficznej wartości rozdziału, ale czy do jego rozważań w kolejnych rozdziałach naprawdę niezbędne jest przywoływanie inskrypcji w piśmie klinowym (podrozdział 2.1 *Wczesna autentyczność*) czy architektury Rafaela ma jakiegokolwiek znaczenie? W podrozdziale „postmodernizm w rekonstrukcjach” autor analizuje dosyć heterogeniczne obiekty, a również dyskusyjne w aspekcie ich 'zaszufladkowania' do postmodernizmu [bo bardzo różne były motywy ich odbudowy]: dom Bractwa Czarnogłowych w Rydze, Dolny Zamek w Wilnie, Drezno – Frauenkirche (tu niestaranności: Dresden nie Drezden i nie położony na Neumarkt), Frankfurt – Römer, Elbląg... Wydaje się również, że autor nie zauważył, tematyzując takie obiekty jak 'nowy' zamek w Wilnie, głównej linii podziału na ich zwolenników i przeciwników, co najlepiej przed wielu laty spuentował Konstanty Kalinowski (1993; moje tłumaczenie z niemieckiego): *„jednakowe traktowanie*



oryginalnego zabytku i zrekonstruowanej atrapy prowadzi do utraty poczucia upływu czasu, świadomości następujących faz chronologicznych, wreszcie do zatarcia w ludzkiej świadomości wszystkiego, co jest w naszym otoczeniu historyczne, nieodtwarzalne i unikatowe. W konsekwencji doprowadza do obojętności ludzi w pojmowaniu kontekstów swojego kulturowego środowiska, rozumianego tylko jako dowolnie wymienialna dekoracja scenograficzna.”

Pewnym problemem dla mnie jest styl zastosowany w tym rozdziale, tak miejscami gładki i pełny niewiele znaczących frazesów, że trudno mi czasami pojąć, jak autor mógł to napisać. Podaję przykład na temat renesansowej przebudowy term Dioklecjana, późniejszego kościoła Santa Maria degli Angeli e dei Martiri (s. 34): „Znaczenie tej sprawy dla tematu niniejszej pracy wynika z faktu, że stanowi ona wczesny przykład realizacji podstawowych zasad konserwacji, takich jak minimalna ingerencja, poszanowanie oryginalnej faktury i adaptacyjne ponowne wykorzystanie, czyli wartości, które określają współczesne podejście do dziedzictwa kulturowego. Dzieło Michała Anioła pokazuje, że autentyczność wykracza poza konserwację materiałów i obejmuje przemyślane połączenie przeszłości i teraźniejszości, co jest kluczowym pojęciem we współczesnych debatach. Przykład ten dodatkowo ilustruje, w jaki sposób historyczne nakładanie się warstw, reinterpretacja i mediacja znaczenia pozostają kluczowymi wyzwaniami nie tylko w tradycyjnej konserwacji, ale także w cyfrowych rekonstrukcjach i wirtualnych projektach dotyczących dziedzictwa, które są przedmiotem niniejszej rozprawy.”

Zajmując się Grupą Lakaona, autor cytuje pracę Boohera o Lessingu, ale nie wspomina kluczowej roli, jaką rzeźba odegrała w oświeceniowej dyskusji na temat teorii dzieła sztuki plastycznej versus dzieł literackich. (patrz Gotthold Ephraim Lessing ‘Laokoon, czyli o granicach malarstwa i poezji, 1766). A propos autor nie powinien pisać o Michale Aniele, Rafaelu czy Sangallu jako o artystach barokowych: s. 35: „The Laocoön Group is widely acknowledged to have had a significant impact on the work of Baroque artists, including Michelangelo, Raphael, Giuliano da Sangallo, and Gian Lorenzo Bernini.”

Szymon Kowalski chętnie powołuje się na niedawno zmarłego fińskiego badacza architektury Jukkę Jokilehto, przez dekadę prezydenta ICOMOS-u i jego *A History of Architectural Conservation*. Rozdział byłby pełniejszy i wzbogacony o inne wątki gdyby autor uwzględnił kilka innych ważnych syntetycznych pozycji bibliograficznych (mój spontaniczny wybór: Arszyński Marian, *Idea – pamięć – troska. Rola zabytków w przestrzeni społecznej i formy działań na rzecz ich zachowania od starożytności do połowy XX wieku*, Malbork 2007; *Authentic Reconstruction: Authenticity, Architecture and the Built Heritage*, ed. by John Bold,

Peter Larkham, Robert Pickard, *London – New York 2018*; Dettloff Paweł, *Odbudowa i restauracja zabytków architektury w latach 1918–1930. Teoria i praktyka*, Kraków 2006; *Geschichte bauen. Architektonische Rekonstruktion und Nationenbildung vom 19. Jahrhundert bis heute*, hg. v. Arnold Bartetzky, unter Mitarbeit von Madlen Benthin, Köln–Weimar–Wien 2017 i przede wszystkim *Geschichte der Rekonstruktion. Konstruktion der Geschichte*, hg. v. Winfried Nerdinger (in Zusammenarbeit mit Marcus Eisen und Hilde Strobl), München – Berlin – London – New York 2010). Ten zarzut odnosi się również do zagadnień dotyczących Warszawy, bo nawet jeżeli autor konkluduje że *‘this section is intentionally limited’* to jednak poświęcając jej jak by nie było sześć stron powinien podać więcej nowej literatury (przykładowo: Klekot Ewa, *Constructing a „monument of national history and culture” in Poland: the case of the Royal Castle in Warsaw*, „International Journal of Heritage Studies” 18/5 (2012), s. 459–478; Omilanowska Małgorzata, *Views of Warsaw by Bernardo Bellotto called Canaletto and their Role in the Reconstruction of Warsaw’s Monuments*, „Vana Tallin” 21 (25; 2010), s. 118–136.; Popiołek Małgorzata, *Powojenna odbudowa ulicy Nowy Świat w Warszawie*, Warszawa 2012; eadem *Warschau. Ein Wiederaufbau, der vor dem Krieg begann*, Paderborn 2020).

Kolejne rozdziały wracają do głównego wątku pracy – zagadnienia roli wirtualnej rzeczywistości (VR) jako medium w ochronie dziedzictwa architektonicznego, aczkolwiek z jeszcze jedną kilkudziesięciostronicową stronicową dygresją (rozdz. III) – chronologicznym przedstawieniem historii architektonicznej i malarskiej iluzji (perspektywy, ‘tricków’ architektonicznych jak entasis, barokowej quadratury czy sposobu stwarzania iluzji rzeczywistości w XIX wedytach czy w filmie). Dopiero wtedy autor skupia się na trzech *case studies*: wnętrzach kościoła św. Mikołaja w Gdańsku, Westerplatte (Wartownia nr 1 i nr 5; willa oficerska, magazyn nr 10, Nowe Koszary). Nota bene nie jestem pewien, czy nie rozsadza ram tematycznych pracy narracja dot. ‘zmieniającej się polityki pamięci’ nawet jeżeli autor obwarował to zdystansowaniem: „Autor pragnie podkreślić, że opisany konflikt polityczny służy jedynie jako tło kontekstowe dla kwestii dotyczących półwyspu Westerplatte. Autor stara się zdystansować od tego sporu politycznego, przyjmując rolę biernego obserwatora i skupiając się wyłącznie na przedstawieniu w niniejszej pracy istniejącej sytuacji.” Trzeci obiekt to zdewastowany XVIII wieczny dwór w Gdańsku-Wrzeszczu „Studzienka” [Heiligenbrunn]. Przegląd metod zastosowanych przy konkretnych digitalnych rekonstrukcjach, kiedy po kiedy po inwazyjnych badaniach architektonicznych i digitalizacji wnętrz w trzech przypadkach powstaje wirtualna rekonstrukcja to najbardziej wartościowy,



bo w każdym tego słowa znaczeniu autorski, fragment pracy. W podsumowaniu Szymon Kowalski słusznie konkluduje, że VR stanowi wiarygodne nowe medium konserwatorskie.

### **Uwagi formalne**

Każdy tytuł bibliograficzny podany w przypisie jest za każdym razem rozpisany. Nie znam takiej metody, ale z pewnością powoduje dodatek kilkunastu stron tekstu i tak już monumentalnej objętościowo pracy, więc raczej niepotrzebnie. Istnieje pewna niekonsekwencja w podpisach. Warto by zastosować jednorodny schemat, obiekt, miasto, państwo i źródło ilustracji (patrz il. 98-100).

Praca napisana, poza półstronicowym konspektem w całości po angielsku, pewnie z powodów pragmatycznych – lepszej recepcji doktoratu. Sam angielski, o ile potrafię ocenić, jest dobry, może jedynie autor zbyt inflacyjnie używa pojęcia ‘fabric’ w znaczeniu struktury urbanistycznej czy substancji historycznej.

### **Podsumowanie**

Według samego autora rozprawa podejmuje zagadnienie roli wirtualnej rzeczywistości (VR) jako medium w ochronie dziedzictwa architektonicznego oraz rozwija metodologiczne ramy rekonstrukcji ‘immersyjnych’. Można się zgodzić z autorem że VR stanowi wiarygodne nowe medium konserwatorskie. Poprzez syntezę teorii, technologii i praktyki praca rozwija dyskurs konserwatorski i wyznacza podstawy dla przyszłych zastosowań technologii ‘immersyjnych’ w ochronie dziedzictwa.

Na pewno autor zainwestował ogromną czas, energię i wielorakość przemyśleń, aby wygenerować pracę; widać to już chociażby po miejscach, które obfotografował i literaturze, którą cytuje. Pomimo zasygnalizowanych niedociągnięć założone cele zostały osiągnięte, a tezy potwierdzone, a doktorant wykazał się dużą umiejętnością posługiwania się aparatem naukowym. Na podkreślenie zasługuje samodzielność naukowa doktoranta, wyrażająca się w interdyscyplinarności, łączących historię architektury, doktrynę konserwatorską, genealogię iluzji i ‘immersji’ w sztuce i architekturze, i mimo krytycznych powyższych uwag, całość jest praca bezsprzecznie dobrą, która po pewnych skrótach i unifikacji materiału powinna zostać opublikowana.

### **Wniosek końcowy**

Reasumując – rozprawa doktorska p. mgr. Szymona Kowalskiego pt.: “Virtual reality technology in architectural heritage and its impact on conservation” (polskie tłumaczenie:

Technologia wirtualnej rzeczywistości w dziedzictwie architektonicznym i jej wpływ na konserwację), przygotowana pod kierunkiem Promotora prof. dr hab. inż. arch. Jakub Szczepański [Promotor pomocniczy rozprawy doktorskiej: dr hab. inż. arch. Piotr Samól], jest zgodna z przyjętymi standardami dla pracy doktorskiej w dziedzinie nauk technicznych oraz dyscyplinie naukowej architektura i urbanistyka. Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska spełnia wymogi zgodne z ustawą z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t. j. D.U. z 2024 r. poz. 1571), w związku z powyższym wnoszę o jej przyjęcie i dopuszczenie do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

TOMASZ TORBUS

Wzrost 08.03.2026 r.